

Bestuurskern

Centrum Publieksparticipatie
Koningskade 4
Den Haag
Postbus 30316
2500 GH Den Haag

Contactpersoon

N. Biesma
Adviseur
M +31(0)6-15359269
Nadine.biesma@centrumpp.nl

Datum

16 juli 2013

verslag

Betreft	Verslag burgerpanel Structuurvisie Ondergrond
Vergaderdatum en tijd	29 mei 2013 18:00-21:00 uur
Vergaderplaats	AgentschapNL in Utrecht
Deelnemers	30 deelnemers 5 personen van de organisatie
Gesprekleiders	Kees Le Blansch en Eelco Koolhaas, bureau KLB, ingehuurd door ministerie van Infrastructuur en Milieu

Inleiding

Deze bijeenkomst is georganiseerd door het ministerie van Infrastructuur en Milieu (IenM) in overleg met het ministerie van Economische Zaken (EZ).

Samenstelling burgerpanel

Bureau KLB heeft namens het ministerie van Infrastructuur en Milieu de panelleden uitgenodigd. Het burgerpanel vormt een afspiegeling van de Nederlandse bevolking en is goed gespreid over achtergrond, politieke voorkeur en opleiding. Leeftijd en geslacht zijn minder representatief.

Tijdens de eerste bijeenkomsten, waren vooral veel mensen aanwezig afkomstig uit de Randstad. Besloten is daarna mensen te betrekken vanuit het noorden en het zuiden van het land. Voor sommige deelnemers is dit de tweede en voor anderen de vierde bijeenkomst van het burgerpanel.

Doel burgerpanel

Dit burgerpanel is samengesteld om de meedenkkraft van burgers te benutten bij de totstandkoming van de Structuurvisie Ondergrond. Het doel hiervan is om:

- de kwaliteit van de Structuurvisie Ondergrond te verbeteren en
- te toetsen of er begrip is voor deze structuurvisie en of de tussenproducten uiteindelijk kunnen leiden tot een maatschappelijk gedragen (voorkeurs)beslissing over het gebruik van de ondergrond.

De adviezen van het burgerpanel zullen worden besproken met de bestuurders van rijk, provincies (IPO), gemeenten (VNG) en waterschappen (UvW) in de stuurgroep. De adviezen worden per thema geanalyseerd en

afgewogen. Het burgerpanel ontvangt een terugkoppeling over welke input overgenomen kan worden, inclusief de onderbouwing daarvan.

Verslag

Van deze bijeenkomst wordt een verslag geschreven dat zal worden gepubliceerd op de website van het Centrum Publieksparticipatie (www.centrumpp.nl).

Welkom / hernieuwde kennismaking

Kees Le Blansch van Bureau KLB opent de bijeenkomst om 18.00 uur en heet de aanwezigen welkom bij Agentschap NL in Utrecht voor deze bijeenkomst van het burgerpanel SV ondergrond.

Ruud Cino vertelt dat de totstandkoming van de Structuurvisie Ondergrond gestaag vordert. Uitgangspunt is 'kwaliteit voor snelheid'.

Over de maatschappelijke opgave en opwarmen

Eelco Koolhaas deelt een sheet uit met een aantal afbeeldingen. Hij verzoekt het burgerpanel hier in tweetallen naar te kijken en aan te geven welke afbeelding het meest tot de verbeelding spreekt. Hieronder de besproken reacties.

- Afbeelding: minister Kamp bij scheur in huis. Deelnemer woont zelf in een gebied waar regelmatig aardbevingen voorkomen. Deelnemer heeft 'inside information' over waar de schuld ligt en vindt dit zorgwekkend. Een andere opmerking bij deze afbeelding: minister Kamp houdt geen rekening met de burgers.
- Afbeelding: krimpgebieden. Deelnemer komt uit het noorden; daar is krimp een groot probleem.
- Afbeelding: minister Kamp bij scheur in huis. Laten we de bodem met rust laten en zoeken naar een andere wijze van energielevering. Nederland is een dichtbevolkt gebied.
- Waarom heeft men in Limburg nooit geprotesteerd naar aanleiding van de kolenmijnen?
- Afbeeldingen van een straat die onder water staat en verdroging. De afvoer van water is in Nederland nog steeds een probleem. Deelnemer kan binnen een straal van 5 kilometer afstand van zijn woning beide situaties aanwijzen. Als mogelijke reden wordt de verstedelijking genoemd.
- Deelnemer ervaart een gevoel van ontheemding. Dit is de eerste generatie die deze ontwikkelingen meemaakt waardoor het lastig is deze te beoordelen.
- Er dreigt in de toekomst een tekort te ontstaan aan schoon drinkwater. Deelnemer vertelt dat men in Curaçao drinkwater maakt van zeewater. Dit is wel een kostbaar proces.

Voorafgaand aan deze bijeenkomst hebben de deelnemers een stuk toegestuurd gekregen getiteld 'de maatschappelijke opgave'. Eelco Koolhaas vraagt of het panel naar aanleiding hiervan vragen of opmerkingen heeft.

- Met de term 'wateronderlast' wordt een tekort aan water bedoeld.
- De noodzaak van de ondergrondse activiteiten komt in het stuk onvoldoende naar voren.

- Is het stuk dynamisch genoeg en wordt in voldoende mate rekening gehouden met voortschrijdend inzicht. Soms is het niet mogelijk om de natuur tegen te houden.
- In het stuk is niet terug te vinden hoe we kunnen besparen / bezuinigen op het gebruik van (onder meer) water.
- Het beeld dat het Nederlandse drinkwater bedreigd wordt, is van belang.
- In Duitsland lijkt men meer aandacht te besteden aan alternatieve energiebronnen zoals windmolens, zonnepanelen, koolzaad. Eén van de deelnemers – wiens echtgenote uit Duitsland komt – nuanceert dit met de opmerking dat Nederland zich hier niet blind op moet staren (veel subsidie in Duitsland).
- De focus moet niet liggen op fossiele brandstoffen, maar op mogelijke alternatieven.

Spel in drie rondes over de uitwerkingsgebieden in de SV Ondergrond en wat dat betekent voor burgers / omwonenden

Uitgangspunt van het spel is als volgt. Er wordt (zogenaamd) bij IenM en EZ gewerkt aan een beleidsnota SV ondergrond, maar in een pril stadium. Een juniorambtenaar heeft een eerste vingeroefening mogen doen, maar per ongeluk is dit stuk aan de regio's verstuurd (fictief). De gespreksleider verzoekt het panel om in groepjes (ingedeeld naar regio's Noord, Zuid en Randstad) te reageren op de flarden tekst die door de juniorambtenaar zijn opgesteld. Een overzicht van de verzamelde reacties is opgenomen in bijlage I.

Een delegatie van het projectteam SV Ondergrond komt de eerste reacties peilen

Nadat de eerste reacties groepsgewijs geïnventariseerd zijn, worden deze besproken in drie groepen (Noord, Zuid en Randstad) onder leiding van een projectteammedewerker. De projectteammedewerkers doen hieronder kort verslag van hun bevindingen.

Verslag van het gesprek van een topambtenaar van de Randstad met bewoners.

Zij willen de volgende boodschappen overbrengen aan de minister;

- 1. De winning en kwaliteit van drinkwater heeft voorrang op andere functies. Stelling 6 wordt onderschreven: "In Nederland moeten een aantal drinkwatergebieden worden veiliggesteld. In deze gebieden zijn andere functies ondergeschikt. In andere gebieden waar drinkwater wordt gewonnen, accepteren we dat in de toekomst hogere kosten moeten worden gemaakt om grondwater te zuiveren."*
- 2. Schaliegaswinning wordt afgewezen, dit geldt ook voor een proefboring. Anderzijds werd het belang aangegeven van het ontwikkelen van nieuwe technieken op gebied van energie en het doen van onderzoek, daar zou een proefboring wel in passen.*
- 3. Duurzame energie moet met voorrang ter hand worden genomen evenals bezuinigen op energie. Er zijn veel vraagtekens bij de noodzaak van CO₂ opslag en schaliegaswinning.*

Als toegift;

4. *Het aanwijzen van uitwerkingsgebieden vindt men een goede zaak op plaatsen waar sprake is van concurrentie onder de grond.*
5. *De wildgroei onder steden kan echt niet meer: dit moet centraal gereguleerd worden.*

Verslag van het gesprek van een topambtenaar van Noord-Nederland met bewoners.

1. *Bovenaan alle belangen staat het veiligstellen van drinkwatergebieden, daarna een hele tijd niets en dan komt de rest. Gebruik van grondwater voor drinkwater gaat ook voor gebruik van water voor Energievoorziening. L'eau, c'est la vie.*
2. *Opslag van radioactief afval niet onder de grond! Dat geldt eigenlijk ook voor CO₂-opslag. Het is zonde om de schaarse opslagcavernes te gebruiken voor CO₂-opslag: beter voor iets anders gebruiken: Opslag voor aardgas is het onderzoeken waard. Vraag van de ambtenaar: Wanneer is onderzoek naar opslag van CO₂ en radio-actief afval voldoende (zodat we de risico's voldoende hebben onderzocht en maatregelen op hebben kunnen nemen?). Antwoord: Als het onderzoek uitwijst dat het niet kan.*
3. *Nederland is een dichtbevolkt land, De natuurgebieden die er zijn moeten beschermd worden tegen bijvoorbeeld die diepe boringen. Er is wantrouwen bij het proefboren naar schaliegas. Wat kun je als burger nog inbrengen als de proef is gelukt?*
4. *De overheid moet sturen op bewust gebruik van drinkwater en het gebruik van grijswater stimuleren. Evenzo; de overheid moet sturen op terugdringen van het energiegebruik (eerst besparen, dan alternatieven ontwikkelen). Deze redenatie gaat ook op voor CO₂-emissies. Overheid moet in eerste instantie het probleem reduceren, dus sturen op vermindering CO₂-uitstoot. In plaats van te investeren in CO₂ opslag moet dat geld gebruikt worden voor onderzoek naar energiebesparing en schone technieken.*

Verslag van het gesprek van een topambtenaar van Zuid-Nederland met bewoners.

1. *Blijf af van ons drinkwater. Kwalitatief goed drinkwater moet altijd voor iedereen beschikbaar zijn en blijven. Het gaat niet aan om te verwijzen dat activiteiten in verschillende gebieden plaatsvinden. Alle gebieden staan uiteindelijk met elkaar in verbinding.*
2. *We moeten als maatschappij leren veel zuiniger om te gaan met energie en grondstoffen. Dan is er ook niet zo'n uitgebreid beroep op de ondergrond en het bodem- en watersysteem nodig. Bij het verduurzamen van bijvoorbeeld de energievoorziening zou ook beter internationaal samengewerkt moeten worden. Wellicht kan in het buitenland op grotere schaal duurzame energie gewonnen worden.*

3. *Bij zo'n schaliegas discussie staat opnieuw het economisch gewin voorop. Terwijl milieu, veiligheid en leefbaarheid voorop zouden moeten staan.*
4. *Opslag van CO₂ vindt men niet nodig. Er zou meer groen moeten komen om CO₂ te absorberen en daarnaast moet vol worden ingezet op het terugdringen van de uitstoot.*
5. *Men staat in beginsel positief tegenover geothermie en bodem-energie mits het drinkwater goed wordt beschermd en de gewonnen energie bestaande energiebronnen vervangt. Dus geen uitbreiding van de energieproductie.*
6. *We moeten met elkaar in Nederland niet zo zeuren over een gebrek aan geld. Nederland is nog steeds een zeer rijk land. En we kunnen het nog steeds met elkaar opbrengen om te investeren in de kwaliteit van milieu, natuur en leefomgeving.*

De uitwerkingsgebieden

Kees Le Blansch interviewt Ruud Cino. Zijn eerste vraag is wat een uitwerkingsgebied is. Ruud Cino stelt dat dit een gebied is waar in potentie meer dan één activiteit in de ondergrond zou kunnen plaatsvinden. Of dit ook daadwerkelijk gaat gebeuren, is nog niet bekend. In de Structuurvisie wordt straks per gebied opgenomen wat het leidende belang zou moeten zijn.

Eelco Koolhaas vraagt het burgerpanel vervolgens om een eerste gedachte / vraag te noteren die de uitleg van Ruud Cino oproept. Hieronder een selectie:

- Hoe heeft het ministerie vastgesteld wat uitwerkingsgebieden zijn en is daar toestemming voor gevraagd?
- Hoe veilig zijn de waterwingebieden?
- Is het sleutelwoord economie of milieu?
- Is er voldoende onderzoek gedaan voorafgaand aan het toewijzen van uitwerkingsgebieden.
- Is de plaatselijke bevolking betrokken?
- De locatie is niet altijd duidelijk.
- Als één belang leidend is in een gebied, hoe zorg je er dan voor dat een onderwerp wat specifiek van belang is – zoals drinkwater – niet ondersneeuwt?

De overige op- en aanmerkingen zijn opgenomen in bijlage II.

Kees Le Blansch zet zijn interview met Ruud Cino voort. Hij herhaalt de laatste vraag die gesteld is over de afweging van belangen in een uitwerkingsgebied. Ruud Cino antwoordt dat sommige mensen inderdaad voorstander zijn van één leidend belang die andere activiteiten blokkeert; een voorzichtigheidsbeginsel waarbij verder niets wordt toegestaan. Ruud Cino denkt dat dit ervoor zorgt dat de ontwikkelingen tot stilstand komen; er zou op die manier in een klein land als Nederland weinig meer mogelijk zijn. Hij denkt dat technische ontwikkelingen zorgen dat verschillende activiteiten

steeds beter gecombineerd kunnen worden

Een volgende vraag voor Ruud Cino betreft het economische belang; gaat het er niet vooral om, om winst te maken? Ruud Cino denkt dat onder economie verstaan kan worden dat voldaan wordt aan een behoefte die er in de maatschappij is. Als we om ons heen kijken, komt veel wat we zien voort uit de bodem; kennelijk is daar behoefte aan. De vraag is hoe je de bodem gebruikt en beschermt en wat je toestaat. Wat hem betreft spelen burgers hierbij een grote rol en is de overheid vooral een marktmeester die de spelregels vaststelt.

Als basis voor het vaststellen van de uitwerkingsgebieden zijn 3D kaarten gebruikt van de ondergrond. Deze kaarten zijn gemaakt door TNO aan de hand van alle boringen die door diverse instanties in Nederland zijn uitgevoerd. Vervolgens heeft IenM gesproken met belangenorganisaties. Een volgende stap is het organiseren van bijeenkomsten in alle provincies waar ook weer met diverse partijen gesproken wordt.

Eén van de deelnemers merkt op dat Nederland weliswaar een klein land is, maar wel deel uitmaakt van Europa. Waarom wordt daar niet meer de samenwerking gezocht? Ruud Cino geeft aan dat wel degelijk wordt afgestemd met buurlanden, bijvoorbeeld over de opslag van kernafval. De Nederlandse traditie om met elkaar te proberen zaken te ordenen, is echter tamelijk uniek. Hier wordt door buurlanden soms vreemd tegenaan gekeken waardoor samenwerking niet altijd vanzelfsprekend is.

Eelco Koolhaas verzoekt het burgerpanel in tweetallen een aantal plus- en minpunten te benoemen naar aanleiding van hetgeen Ruud Cino zojuist verteld heeft.

Als pluspunten worden genoemd:

- IenM biedt partijen de mogelijkheid om mee te denken / inspraak te hebben. Er is geen sprake van een top down systematiek.
- Met de Structuurvisie Ondergrond wordt in beeld gebracht waar wat kan.

Als minpunten worden genoemd:

- Het verhaal is te mooi om waar te zijn (een mooi sprookje dat wordt verteld door een ambtenaar). Wat gebeurt er als het 'point of no return' bereikt wordt?
- Hoe zit het precies met de inspraak?
- Er is een junkie die verslaafd is aan inkomsten uit de bodem.
- Er wordt geen gebruik gemaakt van de emotionele kennis van de bevolking.
- Wat is de werkelijke waarde van inspraak van de burgers?
- Wat is gebruik en wat is misbruik?
- Er zijn grenzen aan democratie. In dit proces zijn mensen nodig met kennis van zaken; de bevolking reageert veelal vanuit emotie.
- De richtlijnen worden bepaald door het Rijk, maar wie verleent de vergunning?
- (als reactie op de opmerking dat er grenzen zijn aan de democratie) In Oss ligt de weg van de toekomst. Deze is CO₂ neutraal aangelegd. Dit is een beslissing geweest van de Provincie en de gemeente Oss.

Kees Le Blansch haakt aan bij een van de hierboven gemaakte opmerkingen over de afstemming tussen Rijk, Provincie en gemeente. Wie heeft zeggenschap en wie verleent uiteindelijk de vergunning? Ruud Cino vertelt dat twee wetten die de meeste activiteiten aansturen, de Omgevingswet en de Mijnbouwwet. Afgesproken is dat de Mijnbouwwet wordt aangepast zodat deze beter aansluit op de Omgevingswet. Voor zaken van nationaal belang die in de ondergrond spelen, zal de minister van Economische Zaken in beginsel de vergunning verlenen. Het is de bedoeling dat gemeente en provincie, die nu slechts adviesrecht hebben dat niet bindend is, straks een belang krijgen in de vergunningverlening doordat afstemming plaatsvindt tussen ondergrondse en bovengrondse zaken. Voor alle overige zaken zal de gemeente of de provincie het bevoegd gezag zijn en de vergunning verlenen op grond van de Omgevingswet.

De locaties

Kees Le Blansch vraagt Ruud Cino om op de kaart van Nederland voor een viertal (leidende) onderwerpen aan te geven waar de bijbehorende uitvoeringsgebieden zouden kunnen komen. Dit resulteert in het onderstaande overzicht:

- Grondwater voor drinkwater: het stroomgebied van de Maas en een gebied rond Zwolle.
- Schaliegas: Noord Brabant en Flevoland zijn reële opties.
- Zout: de Waddenzee en Oost Nederland.
- Aardwarmte (geothermie): Westland en Texel. Probleem in het Westland is dat er veel gasleidingen in het gebied liggen die mogelijk in de weg zitten. In Twente wordt veel aandacht besteed aan geothermie, maar ligt als uitwerkingsgebied minder voor de hand.

Eelco Koolhaas vraagt het burgerpanel in groepen van drie schriftelijk te reageren op de keuzen van Ruud Cino. Hieronder een aantal reacties:

- Er is teveel bemoeienis van verschillende instanties.
- Hoe gaat bepaald worden welk belang leidend is? Deelnemer hecht zelf het meeste belang aan drinkwatervoorziening.
- Flevoland lijkt een meer logische optie voor bodemenergie dan het Westland.
- Het lijkt erop dat er nog weinig gebieden in kaart zijn gebracht. Ruud Cino erkent dit; het traject is nog niet afgerond.
- Is de natuur nergens het leidende principe / belang?
- Zijn we als Nederland niet het beste jongetje van de klas binnen Europa? Krijgen we geen last van de wet van de remmende voorsprong?
- Het aantal waterwingebieden moet aangevuld worden.
- Financieel gewin lijkt zwaarder te wegen dan mens & natuur. Echter, dit is vaak de realiteit, ook op individueel niveau.
- De pan Europese gedachte ontbreekt.

Rechten van de burger

Een laatste gespreksonderwerp betreft de rechten van burgers; welke rechten zouden burgers volgens het panel moeten hebben. Na een groepsgewijze inventarisatie, verzoekt de gespreksleider alle leden van het panel om aan te geven welke vier rechten zijn het meest van belang vinden. Hieronder een overzicht van alle rechten die genoemd zijn, in volgorde van

belangrijkheid.

Rechten van de burger	Aantal x
Compensatie van natuur en milieu	19
Eerlijke voorlichting	12
Veilig en vredig leven	9
Inspraak vooraf	9
100% vergoeding van geleden schade	8
Financieel onderbouwd	7
Behoud van leefbaarheid	6
Het recht van inzage / WOB op alles betrekking	5
Informatierecht bij afwijking van de plannen	5
Recht op correctie	2
Het recht te weten wie aansprakelijk is	2
Recht op compensatie van emotionele schade	2
Individueel belang ook beschermen (Het recht om als individu de democratie opzij te zetten)	2
Emotionele rechten	2
Het recht om nee te zeggen	1
Afspraken niet in beton gegoten	1
Recht als lokale bevolking om te delen in de verdiensten	1
Het recht om mensen aan hun woord te houden	
Initiatiefrecht (het recht alternatieven in te brengen)	1
Gemeenschappelijk belang voor individueel belang	
75% meerderheid nodig	1
Het recht te weten wie eindverantwoordelijk is	
Controle en de openbare rapportages over die controle	
Regelmatige en onafhankelijke toetsing	1
Recht van lokale werkgevers voor het uitvoeren van de opdrachten ter plaatse (steunen van de lokale economie)	1
Recht op een second opinion (contra expertise)	1

Afsluiting

Vervolgafspraken

De planning is om in november nog een keer bij elkaar te komen. Dat is nog voordat de ontwerp structuurvisie Ondergrond wordt opgeleverd.

Ruud Cino vertelde al dat medewerkers van IenM de komende maanden praten met betrokkenen uit diverse provincies. De organisatie verzoekt de leden van het burgerpanel die geïnteresseerd zijn in deelname aan deze gesprekken, zich hiervoor aan te melden.

nabranders

- De organisatie van deze bijeenkomst was duidelijker dan de voorgaande; het was duidelijk wat het doel van de bijeenkomst was.
- Een van de deelnemers is van mening dat bepaalde uitingen te politiek getint waren.
- De overheid moet niet bang zijn om naar bedrijven te luisteren die het goed met de ondergrond voor hebben; zij kunnen een zinvolle bijdrage leveren.
- De groep was enthousiast; de bijeenkomst motiverend.

Ruud Cino bedankt het panel voor hun inbreng en voor de goede discussie die gevoerd is. Hij benadrukt dat de onzekerheid die vanavond soms naar voren kwam, een reële weergave is van de huidige stand van zaken. De komende tijd gaat het ministerie van IenM naar de provincies om te praten met overheden, bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties. Daarnaast worden de moderne media ingezet om met de burgers te communiceren. Hij roept het panel om op zo nodig een aanvullend signaal af te geven.

Kees Le Blansch sluit vervolgens de bijeenkomst met dank voor ieders aanwezigheid en inbreng.

Bijlage: Naschrift van een deelnemer bij het verslag:

“Ik ben van mening dat we moeten oppassen wat we met onze ondergrond doen. We zijn een dichtbevolkt land en als b.v. de winning van schaliegas kan leiden tot ongelukken met onomkeerbare gevolgen, dan moeten we dat niet doen. De VS, waar schaliegas op grote schaal wordt gewonnen, zijn een dunbevolkt en leeg land. Als daar iets gebeurt, dan treft dat niet zo gauw mensen. Hier wel. Kijk maar naar de gaswinning in Groningen en de problemen met de verlaten mijngangen in Limburg. Er wordt op het gebied van duurzame energiewinning in Nederland een uniek en prachtig concept ontwikkeld, Blue Energy. Zie: http://nl.wikipedia.org/wiki/Blauwe_energie. Dit idee kan in principe ons hele energieprobleem oplossen. Waarom daar niet op ingezet? Verder moeten we niet zo schrikachtig doen over kernenergie. Kernenergie is na Blue Energy de schoonste vorm van energie die er is. Bovendien worden de problemen met deze vorm van energie steeds beter opgelost. Zodra we er mee stoppen, stopt ook de vooruitgang met deze techniek. Doorgaan dus. Wat in Japan is gebeurd, heeft niets met de gevaren van deze energievorm te maken. Als er rekening was gehouden met de kans op tsunami's, nota bene een Japans woord, dan was niet gebeurd wat nu wel is gebeurd. Als we overstappen op Thorium in plaats van Uranium, dan is ook kernenergie gewoon een zeer veilige en goedkope manier van energieopwekking.

Verder moeten we afleren om CO₂ als een giftige stof te beschouwen. Het gehalte aan deze stof in de atmosfeer is zeer gering, maar onontbeerlijk voor het leven op aarde. Daarnaast wordt het nota bene in de levensmiddelenindustrie gebruikt, alsmede in de glastuinbouw. Het is dan ook een natuurlijk bestanddeel van de atmosfeer zonder welke geen leven op aarde mogelijk is. Het aandeel van deze stof in de atmosfeer is zo gering, dat enige toename geen enkel schadelijk effect heeft. En wat het effect is op de weerkaatsing van zonlicht is, is zo speculatief, dat ik zou adviseren geen maatregelen te nemen die erop gericht zijn CO₂ uit de atmosfeer te halen. CO₂ is voor het milieu een zeer nuttige stof. Te weinig ervan in de atmosfeer is slecht voor de plantengroei. Door een beetje extra gaan planten en bomen direct beter en vooral weelderiger groeien en geven meer en mooiere vruchten. Dat is dan ook de reden dat de glastuinbouw extra CO₂ in de kassen spuit. Te weinig CO₂ in de lucht houdt de plantengroei schraal en de vruchten klein en nauwelijks sappig. Voor de mens is een beetje extra CO₂ niet schadelijk, wat mag blijken uit het feit dat de atmosfeer in Amerikaanse atoomonderzeeërs uit veiligheidsoverwegingen (brandgevaar) tot 20 keer meer CO₂ bevat dan in de buitenlucht zit, zonder enig schadelijk gevolg voor de bemanning. Deze onderzeeërs blijven vaak meerdere maanden achtereen onder water, zonder schadelijke gevolgen voor de mensen aan boord. En wat de weerkaatsing van zonlicht betreft, het beruchte broeikaseffect, dit jaar was ik op de Universiteitsdag, georganiseerd voor alumni van de UvA. Daar volgde ik een college gegeven door Jan van Maarseveen. Deze verwonderde zich erover dat zo'n kleine hoeveelheid CO₂ in de atmosfeer zoveel effect kan hebben als velen denken dat het heeft. Hij doelde daarmee op het broeikaseffect. Hij zei dat er nog zoveel onbekend is, dat we hier eigenlijk nog niets over kunnen zeggen. Dus waarom dan al die maatregelen die nu overwogen worden? Misschien moeten we wel een beleid gaan voeren waardoor er meer CO₂ in de atmosfeer komt.”

Reactie op de flarden tekst juniorambtenaar (game)

Boodschappen uit regio Noord

Nr.	Boodschap 1	Boodschap 2	Boodschap 3
	Reduceer probleem (CO ₂) en afhankelijkheid (gas) in plaats van op te slaan.	Drinkwater gaat boven energiebehoefte.	Blijf van onze fundering af.
	Onderzoek is goed (punt 4) naar opslag van stoffen. De risico's (zoals radio actieve lekkage) niet onderschatten.	Overall moeten de drinkwatergebieden worden veiliggesteld. Goed water blijft van levensbelang (punt 6).	Onderzoek naar schaliegas stoppen en het geld wat dit oplevert stoppen in aardwarmte onderzoek (punt 2).
	Niet alleen naar economische motieven kijken !	Wat is het alternatief (wind, zon water)?	Minder verspilling in plaats van meer !
	Meer subsidie voor alternatieve energie uit zon, wind en water. We moeten af van de verslaving aan fossiele brandstoffen.	Hou natuurgebieden in ere. Daar geen ondergrondse opslag etc.	Alle nieuwbouwwijken energieneutraal bouwen op duurzame wijze (o.a. cradle tot cradle). Strengere controle op bedrijven als NAM. Bevindingen in Groningen waren voorspelbaar, dus opzet.
	Breng prioritering aan. Eerst noodzaak dan welke minst schadelijk via mogelijkheden in gebied.	Experimenteren op kleine schaal met onbekende methodes stimuleren (zoals geothermie)	Onderzoeken van alternatieven en effecten.

Boodschappen uit regio Brabant

Nr.	Boodschap 1	Boodschap 2	Boodschap 3
	Er moeten zoveel mogelijk waterwingebieden veiliggesteld worden. Water is onze eerste levensbehoefte.	Veel meer groen om CO ₂ te absorberen. Geen opslag op land, alleen op zee waarbij we überhaupt de argumentatie om het op te slaan in twijfel trekken.	Indien rekening wordt gehouden met boodschap 1, staan wij positief tegenover geothermie (punt 3) en bodemenergie (punt 5).
	(Drink) water komt op de eerste plaats.	Onbegrijpelijk omdat de gevolgen niet te overzien zijn en het kwaad op dat moment al is geschied.	Geothermie zou een langdurige oplossing kunnen bieden.

	Het grondwater moet ten koste van alles beschermd worden, ook als de andere gebieden minder worden. Het staat allemaal met elkaar in verbinding dus andere gebieden ook vanaf blijven.	Gebruik maken van wat je hebt zoals geothermie.	Zeur niet over geld, maar doe wat noodzakelijk en goed is voor het algemeen belang.
	Eerst bezuinigen, ook op afvalstoffen.	Meer inzet op natuurlijke bronnen bijvoorbeeld warmte halen waar het is en transporteren.	Eerste levensbehoefte beschermen en voor iedereen beschikbaar.

Boodschappen uit regio Randstad

Nr.	Boodschap 1	Boodschap 2	Boodschap 3
	Winning en kwaliteit van drinkwater heeft de hoogste prioriteit.	Meer onderzoek naar de mogelijkheid van geothermie. Waar blijft onderzoek naar energiewinning uit zout / zoet water (exotherm proces van firma Wetsus bij Afsluitdijk).	Vraagteken bij noodzaak opslag CO ₂ .
	Duurzame energiebronnen stimuleren en nadenken over bezuinigingen op energie.	Het risico is gewonnen na '... de kwaliteit' vinden wij heel verdacht. Onhandige formulering, graag aanpassen.	Tanno heeft gezegd dat er omtrent verschillende activiteiten veel bekend is, maar nog niet alles en dat het over veel schijven gaat. Zorgvuldigheid belangrijk → veiligheid.

Reacties op uitleg uitwerkingsgebieden door Ruud Cino (interview)

Reacties uit regio Noord

Nr.	Reactie 1	Reactie 2	Reactie 3
1	Ga niet rommelen onder de grond.	Geraffineerde manier van de overheid om haar zin te krijgen. Kruielmeltjes voor de burgers als zoethoudertje.	Te beantwoorden vraag van tevoren stellen. Bodemdaling bij Harlingen door zoutwinning.
2	Meer mogelijkheden, wat gebeurt er met de rest? Waarom is iets leidend, waarom is daarvoor gekozen (welk motief)?	In hoeverre worden wij (onze behoefte) gemanipuleerd door de zogenaamde economische motieven (winst)? Waarom willen wij zoveel met onze ondergrond? Junk / verslaafde aan inkomsten uit 'schadelijke' bodembronnen.	
3	Voor mij is het nog niet erg duidelijk wat bedoeld wordt. Hoe komt men aan de uitwerkingsgebieden, wie bepaalt wat, wordt de plaatselijke bevolking er nauw bij betrokken?	+ : Burgers erbij betrekken. - : Er wordt niet geluisterd. - : Er wordt geen gebruik gemaakt van de aanwezige kennis. Wat is de werkelijke waarde van de inspanning?	Natte vinger werk. Onoverzichtelijk door teveel bemoeienis. Geld speelt een te grote rol. Natuur is geen uitwerkingsgebied. Europees samenwerken.
4	Wie of wat bepaalt wat het leidende belang is?	+ : Democratisch proces (echt waar?) → anders toch een minnetje. - : Nu veel geld en energie steken in winning, over 30 jaar niet meer nodig → terugstoppen?	Zie reactie 1: kan leidend belang zomaar veranderen? Op welke gronden ? Financieel ?
5	Hoe globaal / specifiek zijn de gebieden? M.a.w.: gaat het om een globale indicatie van wat leidend is in een gebied ter grootte van een provincie of heel	Wie beslist wat mag?	Is grondwater in landelijk gebied wel zoveel meer verontreinigd dan in stadsgebied.

	specifiek in een klein gebied tussen steden of stad zelf. Welke vrijheid voor interpretatie, ruimte voor alternatieven, wat er mag?		Aardwarmte Westland lijkt logisch om kassen te verwarmen. Wat doen met (onverwachte) ontwikkelingen zoals tuinders die van Westland naar Flevoland verkassen, maar ook andere ontwikkelingen. Waarom zijn gebieden zo groot als ze zijn aangegeven en hoe groot moet een gebied zijn (invloedsfeer)?
6	Waterwingebieden veilig stellen.	Waarom geen samenwerkingsverband in de EU, gezamenlijke aanpak.	Waarom loopt Nederland altijd voorop?
7	Op welke gronden / metingen zijn deze gebieden bepaald?	-: Economie gedreven (belasting + Shell) -: Manipulatie. +: Bijna iedereen heeft door dat er wordt gemanipuleerd. Kijk eens naar een grotere regio dan Nederland.	Weer aan het Don Quichotten; beste jongetje van de klas. Proeftuin voor Europa. Pas op voor de wet van de remmende voorsprong. Westland is vol → veel naar de Flevopolder. Wie is de grote belanghebbende / initiator van deze visie?
8	Is er al voldoende onderzoek gedaan om gebieden te bestempelen als uitwerkingsgebied?	+: Burgers betrekken. -: Er wordt niet echt geluisterd en geen gebruik gemaakt van de aanwezige kennis.	Te veel bemoeienis. Te onoverzichtelijk. Geld speelt nog steeds een belangrijke rol. Het belang van de natuur ontbreekt.
9	Het begrip uitwerkingsgebied is nog te ongrijpbaar.	-: De gevolgen van boringen etc. zijn nog niet helder. -: Natte vinger werk. -: Er spelen teveel belangen mee.	Nuanceren dat consumenten blijkbaar behoefte hebben aan materialen uit de bodem. Als er geen gasboringen waren, zouden wij andere manieren vinden. Plastic bolletjes in bijvoorbeeld tandpasta is

		-: Financieel gewin is een grote factor ten nadele van mens en natuur. +: Resultaten boringen uit verleden zijn gebundeld.	niet mijn keuze, maar die van de producent.
10	Geeft in zekere zin wel een eenvoudige leidraad, maar er schuilt wat gevaar van versimpeling in. Bepaalde zaken (drinkwater) vooral van belang, maar als het geen speerpunt is, zal het ondersneeuwen.	+: Nuance in 'op slot zetten' wel realistisch. +: Goed in beeld brengen van de bodem. -: Erg vanuit energieverslaving opgesteld.	Relatief vrij 'beperkte' gebieden aangewezen. De bodem wordt nog steeds verder in kaart gebracht, verwachting dat er nog wel een keer zoveel gebieden bij komen?

Reacties uit regio Brabant

Nr.	Reactie 1	Reactie 2	Reactie 3
11	Hoe veilig zijn onze waterwingebieden? Bij besluit van andere functie dan waterwinning wordt hierdoor het grondwater niet vervuild.	-: Richtlijnen door Rijk bepaald, maar wie is uiteindelijk de vergunninggever en hoe / waar wordt dit geregistreerd? +: Door de structuurvisie wordt in beeld gebracht wat waar is en wat waar kan.	Het is een geloofwaardig verhaal, maar ik heb niets nieuws gehoord of concreets. Te globaal.
12	Zit er een termijn op een uitwerkingsgebied of is het eenmaal toegewezen of onder een categorie ingevoerd dan blijft het zo?	+: Iedereen inspraak	Geloofwaardig, maar niet concreet. Te globaal, niet persoonlijk.
13	Uitwerkingsgebied is samenraapsel van activiteiten die kunnen gebeuren.	+: waar komen de uitwerkingsgebieden wel ? -: wie regelt de vergunningen, gemeente / Provincie / Rijk	Schaliegas niet bij waterwingebieden. Te globaal!
14	Welke criteria bepalen een gebied?	Geraffineerde manier van de overheid om haar zin te krijgen.	Erg diplomatiek geantwoord. Te algemeen en vaag.
15	Uitwerkingsgebieden, oké, maar wat betekent dit	+: iedereen krijgt inspraak.	Erg diplomatieke antwoorden.

	voor de omgeving waar ik woon en waar mijn kinderen gaan wonen.		
16	<ul style="list-style-type: none"> • Voorkeur voor het leidende belang in dit gebied. • Op welke wijze wordt het geproduceerd? • Ten koste van wat allemaal? 	<ul style="list-style-type: none"> • Gebruiken, wat houdt dat in? • Misbruik? → voor plezier of leven ! • In verhouding met de omgeving ! • Inspraak 	<ul style="list-style-type: none"> • Samenwerken op grotere visies (internationaal). • Praktijk gebeuren in de toekomst aanpassen. • Lering trekken uit het verleden • Ervaringen of kennis in de praktijk ook toepassen.
17	Is economie het sleutelwoord in de uitwerkingsgebieden of milieu?	Kan bij de uitwerkingsgebieden ook de kennis van het bedrijfsleven meegenomen worden? Wel van bedrijven die vanuit het milieu belang opereren.	Mooi verhaal, maar wat klopt er met de werkelijkheid? Dat is voor mij nog niet duidelijk aangedragen. Hoeveel komen er nog bij?
18	Ter kennisgeving tot de details	Is er balans? → Wie bepaalt de inspraak? Overheidstaken ? Sprookje	Internationaal = 1 Europa Waarom Texel niet als pilot? Natuur leidend?
19	Potentieel veel mogelijk, zoals in eerdere bijeenkomsten al aangegeven is. Heel goed bekijken welke belangen voorop staan. Laat milieu voorop staan. Graag gebieden als natuurgebied, liever dan drinkwater, geothermie etc.	Inspraak echt waar? Wordt er ook geluisterd of worden er dingen doorgedrukt i.v.m. economisch belang ondanks dat plaatselijke bewoners dat niet willen. +: Positief verhaal, alleen wordt er geluisterd naar de meningen of wordt er alleen uitgefilterd wat men wil horen / shoppen. +: Alles wordt eens goed in kaart gebracht.	Twente, in beginsel is bodemenergie mogelijk maar (vind ik vervelend aangezien het zo vaag blijft). Waarom niet met Texel beginnen als pilot? Natuur staat niet voorop, het blijft een economische kwestie.

Reacties uit regio Randstad

Nr.	Reactie 1	Reactie 2	Reactie 3
20	Dit is al ter sprake gekomen in een van de vorige bijeenkomsten ! Klinkt logisch. Belangrijk is ook dat er goed onderzoek aan vooraf moet gaan, secuur.	Dit alles is ons al verteld door Tanno ! Hebben we al uitvoerig aan de hand van kaarten besproken ! Ook gehoord dat van alles wat in kaart gebracht is 'ondergrond' veel vaststaat maar ook verassingen tegengekomen kunnen worden. Vandaar mijn punt secuur en goed onderzoek verrichten	Klikt helder ! Herkenbaar m.b.t. de informatie die we al hadden. Logisch ook m.b.t. de activiteiten die al in de desbetreffende gebieden aanwezig zijn. Dit komt voor mij over als een algehele samenvatting van de voorgaande bijeenkomsten.
21	Uitwerkingsgebied is misschien niet het goede woord. Meer benadrukken dat het gaat om opties en de toekomst.	In alle eerlijkheid en voor de luchtigheid: ik was nu wel weggezapt in de uitzending. Herhaling eerdere bijeenkomst.	Helder verhaal. Leuk om de ontwikkelingen van de SV (verbreding, iedere bijeenkomst begrijpelijker) mee te maken.
22	Die mogelijke activiteit moet wel eerst serieus bestudeerd zijn. Zijn ze zo gelijkwaardig dat een serieuze keuze mogelijk is?	Economisch winstbejag uitsluiten, dus geen commerciële belangen de uitwerking laten beïnvloeden anders komen er wellicht compromissen die discutabel zijn.	We blijven afstemmen tussen al die bestuurslagen. Dat zal een stroperig proces zijn. Arbitraire keuzes voor leidend beginsel.

Reacties uit regio niet benoemd

Nr.	Reactie 1	Reactie 2	Reactie 3
23	In de praktijk bovendien welke ...	Ik denk niet in -: Stopt en zet ons op achterstand. Het gaat om prioriteiten die veranderen per periode.	
24	Goed dat ernaar gekeken wordt welke verschillende mogelijkheden en prioriteiten worden gesteld voor daadwerkelijk iets gewonnen gaat worden.	+: uitgebreid onderzoek op basis van boringen, interviews etc. -: Hoe hard hebben we al die winning (winst?) nodig?	Hoe gaan de prioriteiten worden bepaald (en door wie)?

25	Wat zijn de criteria voor het aanwijzen van een uitwerkingsgebied, wat bepaalt het hoofddoel?	<ul style="list-style-type: none"> -: Wat is de werkelijke waarde van de inspraak van de burgers? -: Dreigt er geen versnippering als van alles lokaal wordt beslist? -: Waar blijft aandacht voor wat er aan de andere kant van onze landsgrenzen gebeurt? -: Wordt de natuur op deze manier niet ondergeschikt gemaakt aan energie, waterwinning etc.? <p>Het blijft een vaag verhaal.</p>	Wij missen de Europese samenwerking. Juist omdat Nederland een klein land is, is samenwerking in groter verband belangrijk.
----	---	--	---